

La Fia-Faia de Bagà i Sant Julià de Cerdanyola

1. Què es la Fia-faia?

La Fia-faia és la més arrelada i característica de les celebracions nadalenques de la vila de Bagà i del poble de Sant Julià de Cerdanyola. La festa consisteix en la crema d'unes torxes, anomenades *faies*, el capvespre de la vigília de Nadal a partir del tradicional toc d'oració. La crema s'acompanya amb cants molt breus: "Fia-faia, que nostro senyor ha nascut a la paia", i d'un fons musical en què destaquen les campanes de les respectives esglésies. A mesura que les torxes en van consumint, s'afegeix la darrera part de la torxa a una foguera comuna, sobre la qual salten els joves, i al seu voltant es forma una rotllana de ball i de joc.

La festa a Bagà té un aire espectacular, amb gairebé dues-centes torxes cremant simultàniament.¹ En acabar-se les faies es menja coca amb all i oli de codony, una menja tradicional de la diada que es reparteix per a tothom. A Sant Julià de Cerdanyola la cremada de faies té una dimensió més reduïda en un ambient molt adequat al temps de Nadal, en acabar es fa un àpat comunitari, al voltant del mateix foc encès per la Fia-faia, i de fet al voltant d'aquest foc s'espera, divertidament, la sortida el sol.²

L'any 2001 es va recuperar l'ancestral baixada de torxes, així abans d'iniciar-se la crema general a cada població s'encén una foguera a la muntanya, al lloc on es pon el sol, diferent a Bagà i a Sant Julià de Cerdanyola. Des d'allà el foc és transportat a cada població per un grup de fallaires en una vistosa davallada nocturna que alguns anys acompanya la neu. Els portadors en arribar a cada població són rebuts per les autoritats, que els donen un mocador per guardar-se de les guspies, després reparteixen el foc a la resta de fallaires i s'inicia la crema col·lectiva. A Bagà es fa una corredissa entre dues de les places més grans de la vila.³

Les faies es fan amb una herba de tija alta, popularment faia i científicament *Cephalaria leucanta*, que setmanes abans ja es va a collir perquè tingui prou temps d'assecar-se com cal, confeccionades amb habilitat solen tenir una llargada superior als dos

Xavier Pedrals i
Costa, arxiver de
l'Arxiu Comarcal del
Berguedà

Collita de faia. Es feia a partir de l'11 de novembre, Sant Martí. Foto Xavier Pedrals

La confecció de les faies requereix habilitat. Foto Xavier Pedrals

El toc de corn aplega els fallaires adults per pujar a la muntanya. Foto Xavier Pedrals

metres. Sorpren la durada d'aquestes torxes en cremar, a més de ser molt lleugeres pel seu volum. Les persones més grans, habitualment els avis, confeccionen les faies i n'ensenyen a fer als més petits. Hi ha lleugeres diferències en la manera de fer-la entre Bagà i Cerdanyola.⁴

2. El territori

L'aïllament històric de l'Alt Berguedà, més proper però més aïllat que la majoria de terres catalanes, és evident pels estudiosos ja en la prehistòria, i de fet en temps històrics coneguts l'Alt Berguedà, no ha patit moltes de les invasions i influències que han afectat la resta del país: cap constància de l'ocupació romana, tampoc sarraïns, ni tan sols van ocupar-ho mai els francesos en temps de Napoleó i des de Berga es dirigí la resistència. És un país tan aspre i difícil que s'hi van fer forts els bandolers, els carlins, els maqui i els contrabandistes, com aquell qui diu fins ahir mateix. Un territori feréstec que cal descobrir i que per si sol explica moltes coses. Aquest aïllament, i la continuïtat de la seva població és un dels factors que expliquen el manteniment d'aquestes tradicions que arrenquen clarament de la prehistòria com la Fia-faia.⁵

Parlem ara de les dues localitats on se celebra, totes dues antigues i arrelades. Bagà, centre de la vall del Bastareny, és una vila gran, volta els 2.000 habitants, que per ser de muntanya és molt, antic cap de baronia, rica en tradicions, amb un nucli antic medieval esplèndid, de llarg el millor de la comarca.

Sant Julià de Cerdanyola està situat en una alta vall sorprenentment plana entre muntanyes i guarda l'autenticitat de les tradicions, costums i la manera de ser de la gent de la regió, però sobretot una tossuderia remarkable per mantenir el poble viu. Amb els anys

Cerdanyola ha vist desaparèixer una vintena de llogarrets de les altes valls del Berguedà, va sobreviure a la pesta negra que va convertir en simples cases de pagès o despolblats alguns llocs de les baronies de Pinós i Mataplana i ha tornat a sobreviure al despolblament dels darrers anys.⁶

3. Origen de la Fia-faia

3.1. El nom

La partícula *Fia* deriva del verb llatí *fio, fies, facere*, en la seva forma subjuntiva *fiat*, que significa "que es faci". *Faia* seria una forma dialectal de *falla*, en aquest cas "torxa", de la mateixa manera que a l'Alt Berguedà es diu "paia" per *palla* o "veia per vella". *Fia-faia* significaria doncs "que es faci falla, fem falla".⁷

3.2. La celebració del solstici d'hivern

Es tracta d'una festa amb arrels precristianes que podria haver format part d'un antic ritus de culte al sol. Correspondria a la celebració del solstici d'hivern: el dia en què el sol té una menor durada en el firmament. Els solsticis, tant el d'hivern com el d'estiu, per Sant Joan, han estat celebrats en la majoria de cultures amb base agrícola o ramadera, com seria el cas dels pobles que ocupaven bona part de les terres de la conca mediterrània en la prehistòria, àdhuc a l'Europa no mediterrània.

Diuen els entesos que la foguera dalt el turó on s'encenien les falles d'hivern era com una pregària al sol perquè no escurés més el dia, les hores de claror i comencés a allargar-lo. Aquest turó ha d'estar situat al lloc on es ponia el sol, vist des de la població, i en aquella foguera s'encenien les falles que havien de dur el foc a la comunitat. Després de la celebració s'iniciava de nou el creixement dels dies.

Tan arrelades estaven aquestes celebracions

Faies aplegades davant el temple parroquial a Bagà. Foto Xavier Pedrals

Prop del foc abans d'encendre a Cerdanyola. Foto Xavier Roca

Encenent el foc en el moment de l'ocàs, Pedraforca al fons. Sant Julià de Cerdanyola. Foto Xavier Roca

que, amb més o menys canvis, van sobreviure a l'imperi romà i es van mantenir de manera més genuïna als territoris on la romanització va ser poc profunda, com va ser el cas de l'Alt Berguedà, els Pallars, l'Aran i el Vallespir, que coincideixen en ser també de cristianització molt tardana: entre cinc-cents i set-cents anys de retard respecte a la costa.⁸

3.3. La cristianització de la festa

El cristianisme, sàviament, va optar per integrar aquestes celebracions paganes col·locant festes cristianes en les mateixes dates; en el cas del solstici d'estiu es va fer coincidir amb Sant Joan i el d'hivern amb la commemoració del naixement de Jesús. Avui les dates dels solsticis han quedat lleugerament desplaçades per les modificacions fetes al calendari.

Amb els segles el costumari festiu del Nadal s'ha enriquit extraordinàriament, i sols d'una manera indirecta i transformada conserva reminiscències de les antigues formes de celebrar el solstici, convertides en actes plenament cristians: un seria el tió, encara força viu i generalitzat al nostre país, i una altra, molt més escassa, i per tant d'un alt valor antropològic, la Fia-faia, resta d'uns cultes abans molt més generalitzats. La força del Nadal cristià ha ofegat a molts llocs les restes de cultes anteriors.

3.4. Una festa única

Per Nadal algunes localitats pirinenques encenen fogueres públiques, la foguera podria interpretar-se com la part final de la festa, més fàcil de mantenir perquè no requereix tant esforç; però no resta en aquestes dates cap altra cremada de faies al Pirineu català. Les faies de Bagà i Sant Julià de Cerdanyola són úniques en els dies de Nadal, que correspondrien al solstici d'hivern.

No hi ha dubte de l'origen comú, però hi ha també altres signes que donen més pistes de l'especial relació de Bagà i Cerdanyola: es canta la mateixa frase, es fa amb la mateixa herba, aproximadament a la mateixa hora, i encara més, la comunicació visual entre les dues poblacions és perfecta, i de nit gairebé millor. Els baganesos veuen de casa estant com els cerdanyolencs baixen amb les faies enceses des del Clos, el lloc on arrenca actualment la seva davallada de faies.

Avui Bagà és l'únic nucli habitat de la vall, però a l'edat mitjana els altres pobles de la vall podien celebrar la festa conjuntament, i probablement de forma encadenada. En aquest punt creiem que és especialment significativa la presència de Sant Joan de l'Avellanet, ja que és el sant que es refereix als solsticis i és present a la major part de les poblacions que el celebren o el celebraven. Amb els anys el despoblament de la vall ha portat a residir a Bagà bona part dels seus habitants, així uní i concentrà les tradicions, amb l'excepció de Cerdanyola, que tossudament es manté.

3.5. La memòria popular

La memòria popular explica d'una manera diferent l'origen de la festa, per la seva pròpia dinàmica, i perquè naturalment amb els segles passats de tanta influència religiosa, el que no és pot guardar és el record, la consciència que era la resta d'un ritual d'una religió perduda.

A Bagà és tradició explicar que la Fia-faia va néixer com un cerimonial de rebuda als antics senyors de Faia, residents al castell del mateix nom, a uns tres quilòmetres de la vila, que baixaven la nit de Nadal a Bagà per assistir a les celebracions pròpies de la diada. Els senyors de

Faia eren una família de la petita noblesa, que depenien dels poderosos barons de Pinós, senyors de Bagà i estan àmpliament documentats des del segle XI.

Seguint el fil d'aquesta tradició, realment la baixada des del castell de Faia era una ancestral davallada de torxes, molt anterior a l'existència dels senyors de Faia, a la qual aquests nobles es van afegir i com a persones importants que eren hi van destacar.

Aquest ritual es repetí durant segles, ja que tant la família Faia com les que la van succeir en el domini van tenir una continuïtat remarcable en les èpoques medieval i moderna. Mentre l'explicació de l'origen com un cerimonial de rebuda als senyors de Faia arrelava s'anava perdent la consciència que la Fia-faia existia anteriorment⁹.

A Sant Julià de Cerdanyola perviu la creença que en temps passats Bagà i Cerdanyola s'havien comunicat amb falles, i que els cerdanyolencs, en altra època, quan no s'havia restablert la seva parròquia, tenien el costum d'anar a oir la missa del gall al monestir de Sant Llorenç, al fons de la vall del Llobregat amb les falles enceses, bonica i espectacular davallada, de dos-cents metres de desnivell.

3.6. La data més antiga

Faia, l'antic centre de la baixada de faies fins a la vila de Bagà, és citat ja el 973 en documents que provenen de l'antic monestir de Sant Llorenç, prop de Bagà¹⁰ i és citat sovint en la documentació medieval de les baronies de Pinós i Mataplana. La descripció contemporània de la festa segueix una línia a partir dels inicis del segle XX que varen iniciar els excursionistes, 1905, César-August Torras, i que de manera molt breu ha continuat per part de folkloristes i historiadors.

3.7. La fotografia més antiga

Les fotografies més antigues conservades

Encenent el foc en el moment de la posta. Penyes Altes de Moixeró al fons. Bagà. Foto Xavier Pedrals

Explicant la tradició. Foto Xavier Pedrals

Baixada. Foto Xavier Pedrals

es van captar en la immediata postguerra pel fotògraf Josep Pedrals. Són indicatives de l'edat dels participants, de la dispersió per la vila i de l'època. No es conserven fotografies anteriors a l'any 1960 de Sant Julià de Cerdanyola.

4. Adaptació als temps

4.1. L'evolució durant el segle XX

Es va mantenir la ruta de la baixada de torxes fins a inici del segle XX, en què es feien parades per cantar. L'antic costum de cremar petites faies als balcons de les cases, que era la manera de participar-hi dels més petits, es va perdre els anys de la Guerra Civil. Malgrat aquesta pèrdua hi va seguir havent diferenciació en les edats: els petits es quedaven davant de casa a la vorera, amb pares i avis, mentre els joves corrien pel carrer amb les faies enceses.¹¹

A Cerdanyola el mateix caràcter dispers del poble va emascarar la baixada de faies, que es devia perdre en prendre's l'acord de no encendre les torxes fins a ser tots a la plaça.

4.2. El concurs de faies de Bagà

A Bagà, l'any 1969, en un moment en què va semblar que la pervivència de la festa perillava, es va establir el concurs de faies, en què es van fixar una sèrie de normes. A més dels premis, la faia guanyadora era encesa des del balcó de l'ajuntament.¹² Hi ha una sèrie de conseqüències del concurs quant a l'evolució de la Fia-faia baganesa, la primera seria la centralització de bona part de la crema de faies a la plaça de l'Ajuntament, que era on hi havia la vida i l'interès pel concurs, amb la consegüent pèrdua de mobilitat per la vila, les antigues corredisses; indirectament, la reducció de l'edat, però es guanyà molt en espectacularitat, un tret que satisfà els baganesos i que de cap manera no voldrien perdre.

Des del 1987 el concurs no se celebra. Tàcitament les normes se segueixen mantenint, la majoria de baganesos les van fer seves, cosa que vol dir que van ser força inspirades i endevinades. Així, les torxes es lliquen sobretot amb cordills, alguns ho fan amb vidauba o alguna altra herba. També hi ha moltes persones que valoren molt que no s'hi posi ànima a l'interior, fet que demostra habilitat, és a dir, res que no hi doni rigidesa. Aquestes normes no existeixen a Cerdanyola, les faies es fan sempre amb ànima, es crema una mica abans que a Bagà, a l'hora del sol, no a l'oficial, i totes les faies són cremades des del temps a què arriba el record dels vius a la plaça de l'Església.

Requereix habilitat donar consistència sols amb cordills a unes torxes que poden arribar a tenir una llargada considerable, gairebé sempre superior als dos metres. Els grans, habitualment els avis, confeccionen les faies i n'ensenyen a fer als més petits.

A Bagà es consolida un costum gairebé nou de tirar i rebre les faies enceses entre els adolescents i joves a la plaça quan ha passat el cop fort de la cremada; en aquell instant els infants i grans fan, gairebé de forma reflexa, un pas enrere en la rotllana. A Cerdanyola els darrers anys els adolescents cremen faies d'una manera espontàniament diferenciada: en fan una de comuna entre una colla per arrossegar-la entre tots.

4.3. Història d'un intent

Alguns suggeriments de l'antropòloga americana Dorothy Noyes es van dur a la pràctica a partir del 1990 per la regidoria de Cultura de Bagà. Aquesta reforma es va concretar en l'organització d'uns tallers de recollida i confecció de faies, en la presència a la festa dels

senyors de Faia amb indumentària medieval, que reviu el passat i es podien anar a rebre, i també en la introducció del costum, abans familiar, de menjar all-i-oli de codony comunitàriament després de la Fia-faia. Tots els aspectes es mantenen excepte la presència dels senyors de Faia.¹³

5. El manteniment de la Fia-faia

La clau de volta del manteniment de la Fia-faia ha estat la seva capacitat d'entroncar amb el sentiment profund del poble que la manté, i alhora de tenir prou flexibilitat per adaptar-se a noves circumstàncies. La Fia-faia es manté actualment per identitat baganesa i cerdanyolenca, pervivència del que és un argument bàsic de la nostra existència com a comunitat, un element més del nostre carnet d'identitat real. La Fia-faia ha estat i és un element de festa, d'alegria nadalenca, de religiositat popular i d'identitat per a Bagà i Cerdanyola i obre l'esperit al Nadal.

Aquesta festa ha restat oculta a les muntanyes de l'Alt Berguedà, mantenint tot el seu encant i la seva màgia, i actualment ha esdevingut una de les més característiques i originals de Catalunya en les diades nadalenques. Ha pogut passar gairebé desapercebuda perquè la vigília de Nadal és un dia favorable per a la intimitat i el seu abast ha estat estrictament local.¹⁴

Quan arribi la nit més llarga de l'any, els fallaires de Bagà i Sant Julià de Cerdanyola aturaran novament l'avenç de la foscor. La Fia-faia tornarà a aconseguir que la durada del sol al firmament creixi de nou cada dia. Amb la demanda de declaració de festa tradicional d'interès nacional pretenem que es reconegui una originalitat i una riquesa, es reforci la festa, el sentiment del poble que li dona vida, i també que deixi de ser una festa desconeguda.¹⁵

Rebuda. Foto Arxiu Luigi

Crema general a Bagà. Vista parcial. Foto Xavier Pedrals

Crema general a Sant Julià de Cerdanyola. Foto Xavier Roca

Llançament de faies a Bagà. Foto Xavier Pedrals

Dansa. Foto Xavier Pedrals

Repartiment de coca amb all i oli de codony.
Foto Arxiu Luigi

Joves durant la nit a Sant Julià de Cerdanyola.
"L'Endreça". Foto Xavier Roca

Aquest text es correspon amb el de la memòria presentada perquè la Fia-faia fos reconeguda com a festa patrimonial d'interès nacional, i no havia esta publicat anteriorment. A les 10es Trobades Culturals Pirinenques se n'exposà un resum i s'acompanyà d'un Power Point per a la millor comprensió de la festa. Les fotografies del Power acompanyen aquest article; l'ordre i els peus de foto permeten fer-se idea de la festa i tenen entitat per elles mateixes. Les notes són afegides en aquesta versió, per situar el lector i actualitzar el contingut sense modificar l'original.

NOTES

- 1- Actualment entre Bagà i Sant Julià de Cerdanyola se sobrepassen les cinc-centes torxes.
- 2- Es tracta de l'*endreça*, divertida manera de passar la nit i esperar la sortida de sol, i la finalització del ritual del solstici. Vegeu Seuba, Conxita "Fia-faia a Cerdanyola". *El Vilatà*, 85, desembre 1990, p. 21.
- 3- La foguera a Bagà s'encén al Siti i a Sant Julià de Cerdanyola al Clos, llocs amb vistes a la posta. Les reformes es van realitzar a partir de les conclusions de les I Jornades de la Fia-faia i les Festes del Foc, on se m'encarregà una proposta, que consistia sobretot a recuperar alguns aspectes perduts de la festa, i bàsicament és la que es va seguir. La idea de celebrar les jornades i la proposta de ponents és de Jan Grau i l'organització, de Josep Ureña.
- 4- La tipologia d'aquestes falles no és recollida per Violant i Simorra, si bé n'hi ha de molt similars. Vegeu d'aquest autor: "Terminologia sobre el foc la llar i la llum al Pallars Sobirà". *Obra Oberta*, 3, Barcelona, 1981, p. 152, 172 i 174.
- 5- Amb alguns matisos i més o menys precisió i originalitat, la vinculació amb els solsticis i l'evidència d'estar davant una resta d'una antiga creença anterior al cristianisme és compartida per la majoria d'antropòlegs i folkloristes, consultats.
- 6- Per situar-se, també per a la Fia-faia, vegeu AADD Bagà, *capital històrica de l'Alt Berguedà*. Ajuntament de la Vila de Bagà, 1988. AADD Sant Julià de Cerdanyola, *poble de sempre municipi recuperat*. Ajuntament de Sant Julià de Cerdanyola, 1998.
- 7- Com a molts altres llocs pirinencs (Vall de Bòsia, per exemple) la parla cerdanyolenca diu "faia" per falla com "veia" per vella..., tot i que aquesta característica no és privativa de l'àrea pirinenca.
- 8- En el seu manteniment hi compten també altres factors locals, i cal ampliar l'àrea dels fallaires, almenys a la Ribagorça i Andorra, poc en resta al Sobrarb aragonès. Hi ha estudis en curs a altres comarques del Pirineu. Al Vallespir tothom es remet a la cita d'en Jacint Verdaguer, però és difícil trobar la continuïtat entre aquells fallaires i els actuals portadors del foc del Canigó, que sovint es dona per suposada.
- 9- De fet és possible que efectivament esperessin els senyors de Faia, com a portadors del xai que adorava la imatge del nen Jesús durant la missa del gall, i que compartia baixada amb els fallaires.
- 10- Es refereix a la torre medieval de Faia, residència dels senyors de Faia, i de les diverses famílies de la petita noblesa que els succeïren en aquell domini.
- 11- Els epigons de la baixada van durar fins a la Guerra Civil. La festa sols es va deixar de fer per aquesta guerra. En la postguerra es limità a l'interior de la vila. També es van perdre les petites faies cremades des dels balcons pels més petits.
- 12- Iniciativa de Joan Pardinilla i Maria Guiu, directors respectivament de l'Escola Graduada Galceran de Pinós i del Col·legi Guiu, matrimoni de mestres establerts a Bagà poc abans de la Guerra Civil, que recolliren antics balls, organitzaren l'Esbart Dansaire, la biblioteca local i conferències d'història a Ràdio Bagà, entre moltes altres iniciatives culturals.
- 13- La concreció d'aquestes propostes va ser deguda a la iniciativa de Josep Ureña, aleshores regidor de Turisme de la vila de Bagà, present encara en l'organització de la festa com a president de l'Associació de la Fia-faia.
- 14- Per a un estudi més ampli vegeu Xavier Pedrals *La Fia-faia, ancestral, màgica, única*, Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, 135 pàgines.
- 15- Aquesta demanda va ser una realitat pel Nadal del 2010.